

**ІСНУЮЧА ПРАКТИКА
ТА НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ
В УПРАВЛІННІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ
РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ**

МОНОГРАФІЯ

Дніпро
Пороги
2020

*Рекомендовано вченою радою
Національної металургійної академії України
(протокол № 3 від 04.03.2020 р.)*

Рецензенти:

Волосович С.В. – д-р. екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Корнєєв М.В. д-р. екон. наук, проф., Університет митної справи та фінансів

Пирог О.В. – д-р. екон. наук, проф., Національний університет «Львівська політехніка»

Головні редактори

Савчук Л.М. – к.е.н., професор,

Бандоріна Л.М. - к.е.н., доцент

Національна металургійна академія України

Колектив авторів

I 85 **Існуюча практика та новітні тенденції в управлінні суб'єктами господарювання різних організаційно-правових форм:** монографія /за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. – Дніпро: Пороги, 2020. – 532 с.

ISBN 978-617-518-382-3

Монографія виконана в межах теми дослідження «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» державний реєстраційний номер 0107U001146 і розрахована на широке коло вітчизняних фахівців, науковців. Представлено результати досліджень щодо соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку національного господарства.

Матеріали монографії подано в авторській редакції.

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної монографії посилання на видання обов'язкове.

Представлені у виданні наукові доробки та висловлені думки належать авторам.

ISBN 978-617-518-382-3

© Колектив авторів, 2020

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ІСНУЮЧА ПРАКТИКА ТА НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ
В УПРАВЛІННІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ
РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ**

МОНОГРАФІЯ

Головні редактори:

Савчук Лариса Миколаївна, канд. екон. наук, професор,
Бандоріна Лілія Миколаївна, к.е.н., доцент
Національна металургійна академія України

Відповідальна за випуск: Вишнякова І.В.,
канд. екон. наук, доцент

Підписано до друку 05.05.2020 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 30,92.
Тираж 300 пр. Зам. № 120.

Видавництво «Пороги»,
49000, м. Дніпро, пр-кт Дмитра Яворницького, 60.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 7 від 21.02.2000.

ISBN 978-617-518-382-3

РОЗДІЛ 8. ПРОБЛЕМИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРЕДСТАВНИКІВ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ

8.1. Детінізація малого бізнесу в Україні як резерв зростання економічного потенціалу країни

Сьогодні вже цілком зрозуміло, що Україні потрібне не просто економічне зростання, але економічне зростання певної якості. Регіони не є винятком, з огляду на те що вони найбільш уразливі при зміні кон'юнктури експорту сировинних ресурсів, а отже приречені на все більше технологічне та інституційне відставання. Основними для збільшення економічних показників регіонів країни повинні стати підприємці в секторі малого бізнесу. Не випадково ретроспективний аналіз еволюційного розвитку малого підприємництва показує, що найважливішу роль в економічному розвитку країн Європи та Америки відіграв і продовжують відігравати малий бізнес.

Малі підприємства дуже важливо підтримувати, бо, на відміну від великих, вони є дуже гнучкими та мають здібність швидко адаптуватися до змін, що допомагає країні не втратити свою конкурентоспроможність у стані кризи або економічного спаду. Завдяки співробітництву малого бізнеса легше підтримувати інші існуючі в країні сектори економіки. Тому збудувати стійку та стабільну економіку в країні неможливо, якщо не вирішити проблеми тіньової економіки саме малих підприємницьких структур.

Мета дослідження полягає у виявленні проблем та особливостей тінізації малого бізнесу в Україні, обґрунтування заходів зменшення проявів тіньової економіки в даному секторі.

Багато економічних спадів в державах відбувалось через недостатній рівень розвитку малого бізнесу та надання переваги іншим структурам. Наприклад, таке процвітаюче у минулому столітті місто Детройт, яке завжди було заповнене підприємствами та виробництвами зараз переживає економічну кризу, причиною якої стала нездатність підприємств адаптуватися до змін на світовому ринку, що призвело до упадку попиту, прибутку а згодом й виробництва. Більшість країн світу надають перевагу саме малим підприємствам та допомагають

новим власникам певними ресурсами та полегшеннями. Так, у Германії малий підприємець може бути взагалі позбавлений від оподаткування, якщо його прибуток не перевищує певної норми.

Наразі частка малого бізнесу в ВВП України становить 15% на відміну, скажімо, від 48% у Німеччині [1]. Такий слабкий розвитку, обумовлений переважно недостатньою державною увагою щодо даного сектору, нестачею коштів та неефективним підходом держави до формування сприятливих умов розвитку малого бізнесу, зокрема, мова йде про низький попит або обмежене фінансування, які можна вирішити з часом: наприклад, шляхом ведення трудових переговорів, шляхом залучення інвесторів, тощо. Але бувають такі випадки, коли підприємство знаходиться на межі кризи та ніякі способи боротьби з проблемами не допомагають. Тоді, щоб уникнути економічного спаду, керівники фірм починають вести «тіньову економіку», яка характеризується приховуванням від держави частини доходів, виробничих товарів чи послуг, економічних стосунків, тощо.

Ведення тіньового бізнесу є як проблемою, так і індикатором проблеми – його високий показник в країні свідчить про недостатню підтримку головних організацій у державі. Тому зменшення показників тіньової економіки має починатися з їх підтримки та позбавлення причин, за яких все починається.

Частіш за все тіньова економіка починає з'являтися у тих підприємствах, де дійсно не вистачає коштів та вони або стоять на грані роботи в збиток, або отримують невеликий прибуток. Але є і такі підприємства, які скривають свою діяльність через те, що вони хочуть заробити якомога більше грошей будь-яким способом. Тому повністю позбутися тіньової економіки неможливо – у сучасному світі вона присутня у всіх країнах, де існує звичайна економіка. Та якщо в розвинених країнах (США, Швейцарія, Швеція, Великобританія) доля тіньової економіки в ВВП становить 8-10%, то в країнах з ринком, що розвивається, вона досягає 40 та більше відсотків.[2]

Щоб вирішити проблему тіньової економіки в Україні спочатку потрібно розібратися з основними проблемами її виникнення та існування, умовами, завдяки яких вона може існувати а також шляхами зменшення її складової у ВВП країни.

Перед початком розгляду основних проблем треба визначити, яким поняттям ми оперуємо, щоб розуміти, від чого треба відштовхуватися у дослідженні. У джерелах немає єдиного

визначення тіньової економіки - кожен автор розкриває його смисл по-різному, в залежності від своїх особистих поглядів. Тому, щоб мати уявлення про об'єкт дослідження було проведено контент-аналіз, який допомагає зрозуміти основні критерії, які виділяють при описуванні терміну, а також створено діаграму, що більш наглядно відображає найбільш влучні характеристики, описуючи поняття тіньової економіки (рис. 1 та рис..2).

Існують два підходи до визначення поняття тіньової економіки: дефінітивний та підхід, що пояснює причини виникнення.

Критерії	Кількість згадок											Σ
Економічна діяльність	1	1	1	1	1	1		1	1		1	9
Криміногенні процеси							1			1		2
Нелегальна складова				1	1	1	1		1		1	6
Легальна складова	1			1		1						3
Шлях отримання доходів	1		1	1			1		1		1	6
Уникнення податків								1		1		2
Неконтрольована активність		1	1	1	1	1						5
Автори	Нагребельний [3]	Яроменко [4]	Головач [5]	Муциньська[6]	Гутман[7]	Тацій[8]	Попович[9]	Нікітін[10]	Турчінов[11]	Фейг[12]	Бородок[13]	

Рисунок 1 – Сутнісні складові поняття «тіньова економіка»

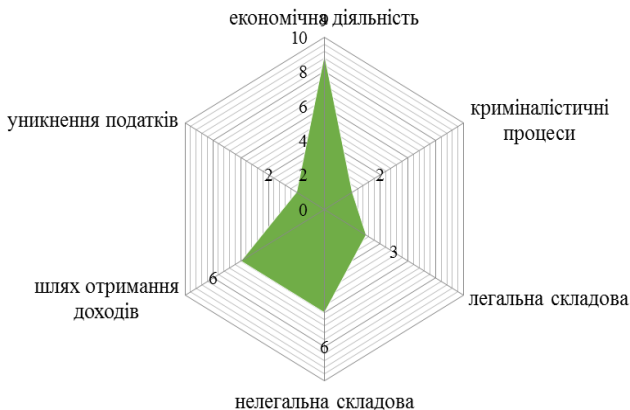

Рисунок 2 – Контент-аналіз поняття «тіньова економіка»

Більшість досліджених нами науковців притримуються першого підходу, який визначає тіньову економіку як економічну діяльність, яка не контролюється державними органами та направлена на отримання доходів легальним та нелегальним шляхами. Таке означення дає зрозуміти основний принцип роботи тіньової економіки та може використовуватися для її виявлення, але він не відображає основних причин появи, що не дає можливості розібратися у проблемі та встановити шляхи її рішення. Розглянемо інший підхід. На відміну від першого, він включає в себе основні фактори, які можуть сприяти розвитку тіньової економіки як частини внутрішньої економіки підприємства, що допомагає не просто виявити її, а й розібратися з усіма процесами, яка вона включає, відмітити негативні та позитивні сторони та знайти спосіб зменшити її долю у ВВП. Кожен підхід по-різному відображає значення тіньової економіки, тому, проаналізувавши, як це поняття характеризується у різних авторів, можемо розділити його на складові за різними ознаками.

Із зазначеного раніше можна зробити висновок, що приховування доходів є незаконним, як і зазначається у деяких авторів (критерій «нелегальна складова»). Але також деякі відмічають наявність легальних процесів, що вказує на те, що

тіньова економіка виникає для покращення економічного стану підприємства та у може бути необхідною для продовження його життя.

Суб'єкти підприємництва, що беруть участь у тіньовій економіці, можуть бути умовно поділені на такі групи:

1) Легальні, що виконують все за законом, але вимушені приховувати частину своїх доходів щоб компенсувати недостачу ресурсів.

2) Легальні, які здебільшого знаходяться у тіні, що дозволяє їм випереджати своїх конкурентів та отримувати більший дохід.

3) Ті, де більшість робочих місць займають особи без юридичної або іншої освіти..

4) Кримінальні, які з самого початку були створені зі злочинними цілями (шахрайство, відмивання грошей, незаконна підприємницька діяльність), тому вони вимушені створювати собі так званий «купол» з тіньової економіки, аби втриматися на ринку.

Підприємства, які приховують свою діяльність для більшої конкурентоспроможності та підприємства, створені зі злочинними цілями є підтвердженням теорії про те, що тіньова економіка ніколи повністю не зникне – навіть після покращення умов для утворення та життя бізнесу залишаться організації, які будуть діяти незаконно під лозунгами отримання більшого заробітку.

Аналізуючи визначення поняття «тіньова економіка» можна зрозуміти, що, не дивлячись на нелегальність утворення та розвитку тіньової економіки у підприємствах існують і позитивні ефекти (табл. 1).

Отже, тіньова економіка може впливати на соціальне та економічне життя держави не тільки негативно, але й позитивно, зменшуючи безробіття та збільшуючи можливі прибутки. Але ті пошкодження, які тіньова економіка завдає соціальному та економічному стану країни не виплатою податків неможливо перекрити декількома позитивними її аспектами.

Через несплату податків держава вимушена зменшувати розходи, що означає зменшення пенсії, заробітної плати працівникам державних установ, коштів, що виділяються на покращення економічного, політичного та соціального стану

країни; збільшення комунальної плати та обсягу державних кредитів у інших країн.

Таблиця 1

Позитивні та негативні прояви тіньової економіки

Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Забезпечення зайнятості великої кількості населення, навіть осіб без освіти	Неможливість держави у повній мірі контролювати економічну діяльність підприємств
Запобігання банкрутства деяких організацій	Недостача коштів у бюджеті країни через несплату податків
У періоди спаду економіки підприємства, що приховують свою активність, залишаються на ринку та не змінюють свого положення	Розвиток «чорного ринку»
Формування недержавної фінансової бази для вирішення соціальних завдань	Створення негативного іміджу держави
Тіньова економіка може породжувати легальну економічну діяльність, що сприяє зростанню ВВП	Зниження у населення довіри до держави
	Можливість створення криміналістичних організацій

Неможливість контролювати роботу деяких підприємств фактично означає зменшення впливу державного управління на країну, що зменшує привабливість держави для іноземних інвесторів, тому економічна підтримка зі сторони значно погіршується.

Недовіра населення до державного управління призводить до зменшення інтересу до організації та пропозицій державного устрою (наприклад, банки) та еміграції до країн з кращими умовами для життя.

Такі наслідки існування тіньової економіки у підприємствах змушують державу збільшувати податки, щоб підтримувати стабільний бюджет країни. Але збільшення податків для деяких організацій може виявитись критичною проблемою та вони або припинять свою роботу, що приведе до порушення співробітництва з іншими структурами та збільшення рівня безробіття, або також почнуть приховувати свою економічну активність. Таким чином можна зробити висновок,

що вирішувати проблему тіньової економіки треба на ранніх етапах її утворення – уникнення цієї проблеми може привести к банкрутству людей, підприємств, державних організацій та країни в цілому.

Проаналізувавши, як характеризують тіньову економіку різні автори та який вплив вона оказує на державу, сформуємо поняття «тіньова економіка», на яке будемо опиратися у подальшому дослідженні.

Таким чином, за результатом проведеного контент-аналізу поняття «тіньова економіка» можна зробити висновок, що це вид економічної діяльності, який включає в собі переважно нелегальне виробництво, обмін, та споживання товарів чи послуг, що повністю або частково приховуються від державного законодавства та направлений на збільшення доходу або виходу підприємства з економічної кризи в умовах неконтрольованої активності підприємств.

Тепер, коли сформовано поняття «тіньова економіка», треба визначити її рівень та частку у ВВП країни, а також як вона впливає на економічний стан та формування економічного середовища у державі.

За даними Асоціації європейського бізнесу (АЕВ), мале підприємництво розвивається більш прискореними темпами ніж великий бізнес. Враховуючи це, розвинені країни приділяють багато уваги малому бізнесу і отримують від нього віддачу у вигляді податків, розвитку інновацій, та зайнятість населення. Підвищена увага до діяльності малого бізнесу та його підтримка зі сторони держави допомагає суттєво зменшити долю тінізації малих підприємств. Наприклад, найменший відсоток тіньової економіки у порівнянні з іншими країнами світу відмічається у США, Франції, Англії, Німеччині та Японії (7-10% ВВП). [1]

Ведення тіньової економіки у межах малого бізнесу є більш необхідним для підтримки у складних економічних ситуаціях, бо виробництво, а відповідно й прибуток у таких підприємствах є значно меншим та може не влаштовувати підприємців, які хочуть не тільки отримувати заробіток, а й вкладати гроші у розвиток бізнесу. Тому, щоб структура малого підприємництва працювала у злагоді з державою, останній треба створити сприятливі умови та постійно підтримувати їх.

Європейська бізнес асоціація, яка є основною підтримкою українського бізнесу ще з 1999 року, зараз запустила проект «Unlimit Ukraine», головна його ідея якого полягає у допомозі підприємцям розвивати та підтримувати молодий бізнес. У проекті можуть прийняти участь українські підприємці, які відносяться до малого та мікро бізнесу. Основний лозунг програми – «Коли великий бізнес допомагає малому!». Така спільна праця між різними організаціями в Україні є великим досягненням та збільшує рівень розвитку малого бізнесу, що має привести до зниження частки тіньової економіки і підвищення рівня національної конкурентоспроможності. [14]

За розрахунками міністерства економіки, у 2018 році рівень тіньової економіки в Україні становив 30%, що є найнижчим показником за останні роки, починаючи з 2009 (рис. 3).

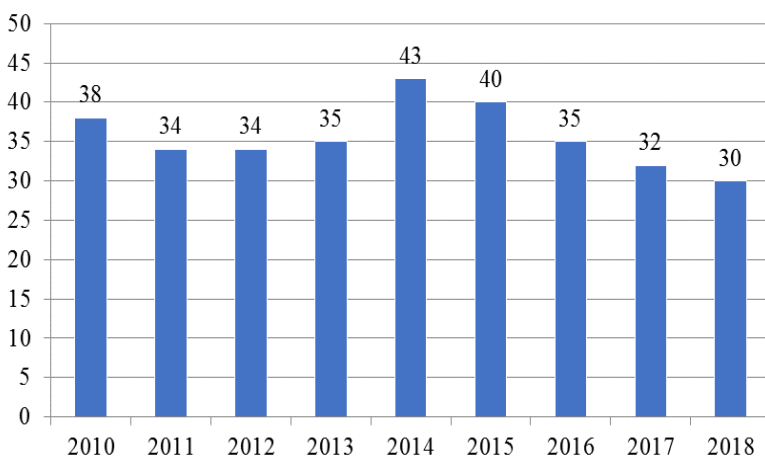

Рисунок 3 – Динаміка показників тіньової економіки в Україні сформована на основі офіційних даних Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, % від обсягу офіційного ВВП [15]

Такий результат є вельми позитивним для України, бо, на думку експертів, така детінізація економіки відображає покращення реформ, податкової системи та загального рівня підприємницького середовища в країні. Ця оцінка також свідчить

про підвищення рівня конкурентоспроможності країни та її привабливості для іноземних інвесторів. [15]

Остання теза мала своє підтвердження виявлене у ході нашого дослідження. Зокрема, ми співставили динаміку рівня тіньової економіки в Україні з Індексом глобальної конкурентоспроможності (рис. 4), який розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), та базується на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній.

Рисунок 4 – Зміна місця України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності [17]

Отримані результати показали, що існує прямий взаємозв'язок між рівнем тінізації національної економіки та тим положенням, яке займає Україна у міжнародному рейтингах: частка тіньової економіки зростає одночасно зі зниженням місця і значення країни у світі [16]

Також у ході свого дослідження ми оцінили результати щорічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології, яке формує свою статистику на основі таємного опитування 800 підприємців України, та показує не тільки рівень тіньової економіки, а ще й найпроблемніші її складові. За даними такого звіту рівень тіньової економіки у 2018 році склав 47,2%, що є більшим на 0,4% за показник 2017 року (46,8%) і найбільша частка тінізації належить незадекларованому доходу (рис. 5) [17]

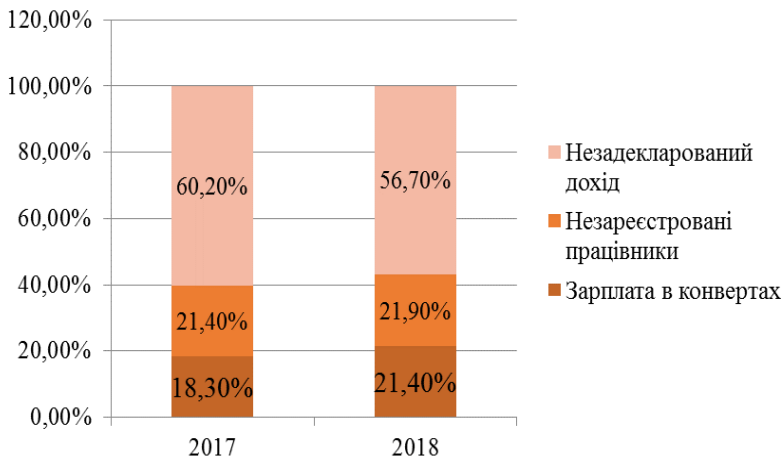

Рисунок 5 – Частка проблемних складових тінзації малого бізнесу [17]

Також було проведено дослідження щодо ставлення підприємців до тіньової економіки, яке виявило, що насправді більшість розуміють, що приховування економічної діяльності є злочином та за ним слідє значне покарання (рис. 6).

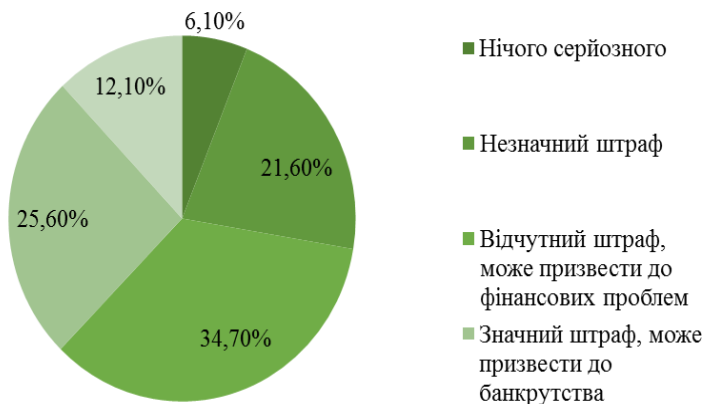

Рисунок 6 – Очікувані підприємцями покарання за навмисну неповну звітність своєї діяльності [17]

Отримані дані свідчать про те, що вони відкриті для альтернатив та за умов покращення рівня економічного середовища будуть зменшувати обсяги тінізації. Нажаль ще досі існують деякі підприємці, які не вважають приховування економічної діяльності значним злочином. Це свідчить про те, що держава не тільки не підтримує розвиток бізнесу, а ще й не встановила чіткі порядки та правила щодо функціонування тіньової економіки. Це теж є проблемою, бо, якщо підприємцям не пояснити, як тіньова економіка впливає на формування ділового клімату у країні, вони будуть продовжувати розвивати та поширювати аспекти, які є прихованими від офіційної статистики. А таке ставлення призведе до погіршення умов, які держава може сформувати для бізнесу, й, відповідно, рівня тіньової економіки, що приводить нас до замкнутого кола, з якого можна вийти тільки вирішив існуючі проблеми.

Отже, ми бачимо, що між даними (неофіційними), які були зібрані за допомогою опитування та офіційними даними існують дуже великі розходження. Основною причиною є те, що держава не контактує напряму з підприємцями, що зменшує не тільки точність статистики, а й взаємозв'язок та довіру між підприємствами та державою.

Як показали результати досліджень з попереднього розділу (зокрема мова йде про розбіжності у офіційних та незалежних показниках тінізації малого бізнесу в національній економіці), можливості оцінки масштабів тіньової економіки досить обмежені в силу самого характеру цього явища, який передбачає приховування від обліку, контролю і реєстрації. Сучасними вченими проаналізовані, доповнені і розроблені численні методи вимірювання тіньової економіки як в цілому так і в сегменті малого бізнесу: прямі методи (мікрометоди), непрямі методи (макрометоди); обліково-статистичні методи; спеціальні економіко-правові методи; методи відкритої перевірки; методи опосередкованого аналізу, структурні методи, змішані методи тощо [18].

Однак, незважаючи на те, що оцінка тіньової економіки має таку велику кількість методик, що витікає з необхідності планування розвитку України, практично усі вони є недосконалими та необ'єктивними, а їхні підрахунки – переважно умовними і приблизними, оскільки тіньова економіка суб'єктив

бізнесу, по суті, являє собою сукупність економічних відносин, які є повністю або частково неправовими, а сама економіка невраховуваною і неконтрольованою.

За таких умов, виникає необхідність розробки рекомендацій щодо протидії тінізації малого бізнесу в Україні у розрізі створення ефективного механізму, що забезпечує широкі можливості участі всіх зацікавлених осіб: правоохоронних органів, органів державного управління всіх рівнів, громадських і політичних організацій, об'єднань і партій з метою спорідненості їхньої співпраці задля реалізації комплексної і єдиної цілі (табл. 2).

Таблиця 2

Система цілей і завдань державної концепції протидії тіншової діяльності суб'єктів малого бізнесу

Важелі	Завдання	Рівні управління
1	2	3
Усвідомлення стратегічної значимості і переваг від зменшення рівня тінізації державними органами управління усіх рівнів, громадськими і політичними організаціями, об'єднаннями, партіями, бізнес-середовищем, населенням	Надання статусу пріоритетності механізму протидії тінізації в системі соціально-економічного розвитку країни	Макрорівень
	Скрупульозне ведення фінансової статистики, консолідація в офіційну статистику достовірних та точних даних з метою контролю і відстеження місць небезпеки зростання рівня тінізації економіки за межі встановлених (рівень тінізації економіки 10 – 12% від ВВП вважається нормальним, 20% – критичний рівень для легальної економіки, 40% – катастрофічний рівень)	Макрорівень, Мезорівень
	Проведення потужної кампанії щодо поінформованості, консультування, просвітництва в напрямку переваг і вигод від зниження рівня тінізації	Макрорівень, Мікрорівень, Мезорівень

Продовження табл.2

1	2	3
Ефективний розвиток малого бізнесу (МБ); створення середнього класу	Розробка стратегії довго- та середньотривалого планування розвитку	Макрорівень, Мікрорівень, Мезорівень
	Реформування та удосконалення нормативно-правової бази регулювання діяльності в секторі МБ	
	Збільшення державних витрат для розвитку МБ	
	Державна підтримка у напрямку співпраці МБ та крупного бізнесу: розробка спеціальних програм, спільних проектів, системи державних замовлень	
	Визначення перспективних напрямків розвитку МБ з урахуванням соціально-економічного розвитку країни	
Підвищення ефективності протидії корупції	Удосконалення нормативно-правової бази протидії корупції з урахуванням Конвенція ООН, Конвенції Ради Європи, Конвенція ОЕСР по боротьбі з корупцією	Макрорівень Мезорівень
	Удосконалення податкового та митного законодавства; перегляд механізмів сплати та застосування санкцій до порушників сплати податків	Макрорівень Мезорівень
	Посилення кримінальної та фінансової відповідальності за корупційні операції та угоди, за вчинення правопорушення, пов'язаних з використанням службового становища	Мікрорівень, Мезорівень
	Викорінення консервативних правових традицій і практичних складнощів, що перешкоджають повному дотриманню вимог закону шляхом зрощення політичної волі, збільшення керівних вказівок і навчання, а також додаткових державних ресурсів	

Закінчення табл.2

1	2	3
Підтримка науково-дослідних проєктів, програм, досліджень у напрямку протидії тінзації у секторі МБ	Збільшення державного фінансування відповідних наукових досліджень та проєктів. Державні замовлення за тематикою для наукових установ та інститутів	Макрорівень, Мікрорівень, Мезорівень
	Розробка нових методик оцінки тіньової економіки з урахуванням національних особливостей ведення бізнесу та необхідності планування розвитку країни	
	Співпраці держави з міжнародними соціологічними інститутами, незалежними фондами, що вивчають та досліджують тіньову економіку в секторі МБ	

В основу подальшого дослідження означеної проблеми тінзації малого бізнесу лягла розробка організаційно-економічного механізму протидії тінзації малого бізнесу (МБ) на прикладі Харківської області.

Формування сприятливого підприємницького середовища є одним із головних завдань діяльності Харківської обласної державної адміністрації.

За даними Головного управління статистики у Харківській області, станом на 01.01.2019 в області здійснювали діяльність 22564 малих підприємств (у порівнянні з попереднім роком показник збільшився на 5,1%), що склало 94,8% від загальної кількості підприємств регіону. Обсяг реалізованої продукції малими підприємствами області становив 111636,0 млн. грн. (у порівнянні з попереднім роком показник збільшився на 13,0%), що склало 30,4% від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг). 51,2% від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) реалізовано середніми підприємствами. За кількістю малих підприємств Харківська область посідає 4 місце після м. Київ, Одеської та Дніпропетровської областей. [19, с. 1; 20, с. 84]

За таких умов розвиток малого бізнесу в регіоні є вкрай важливим, тому потребує підтримки як на державному, так і на

місцевому рівнях. У зв'язку з цим винятково важливою є Програма підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові на 2018-2022 роки, завдяки якій передбачається створення сприятливих умови для стійкого розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення його внеску у забезпечення зайнятості населення міста, зростання конкурентоспроможності економіки на засадах активізації інноваційних процесів, наповнення місцевого бюджету, посилення товарних ринків, вирішення соціально-побутових проблем, поліпшення бізнес-клімату та створення позитивного іміджу міста Харкова для збільшення притоку інвестицій [21]. При цьому одним із кількісних показників ефективності розвитку малого підприємництва визначено показники зниження економічної злочинності й частки тіншового бізнесу. Однак, зважаючи на дані приведені у розділі 2, значення показника тіншової економіки навіть у середньозваженому розмірі 30% від ВВП у 2018 році, яке офіційно проголошує Міністерство економічного розвитку, проти 47,2% Київського міжнародного інституту соціології, у регіоні є надзвичайно небезпечним, тому актуалізується питання недосконалості механізмів детінізації в регіонах і необхідності розробки ефективної структури організаційно-економічного механізму протидії тіншовій економіці МБ на прикладі Харківської області в рамках Програми підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові на 2018-2022 роки. Чому наш вибір ліг саме на цю Програму, оскільки в ній хоча б епізодично йде мова про тіншову складову бізнесу, а якщо говорити про Програму сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в Харківській області на 2016 – 2020 роки, яка досить успішно діє в регіоні (як зазначає адміністрація міста), то в ній не має ні слова про проблеми тінізації малого бізнесу, моніторинг тіншового сегменту і напрями його скорочення.

На рисунку 3.3 приведене наше бачення ефективної структури організаційно-економічного механізму протидії тіншовій економіці МБ на прикладі Харківської області.

Розроблений механізм, на наш погляд, дозволить виробити чітку систему взаємозв'язку елементів (суб'єктів, об'єктів), в якості основної мети функціонування якої буде виступати формування політики протидії тінізації (тіншової

діяльності) суб'єктів МБ, з одного боку, і стимулювання розвитку офіційного сектора МБ, з іншого.

Для ефективного впровадження даного механізму передбачається створення в Харківській області спеціального відділу – «Департаменту з розвитку малого бізнесу та обмеження тіньової діяльності», який має бути організаційною структурою і складатися з відповідно кваліфікованих представників кількох департаментів ХОДА, Служби з питань запобігання корупції та Харківського регіонального фонду підтримки підприємництва, які мають опікуватися проблемами тінізації МБ в регіоні, сприяти розробці заходів щодо детінізації та впровадженню відповідних політико-правових, економічних та адміністративних інструментів (рис. 7).

Особливу увагу хотілось би приділити останньому блоку організаційно-економічного механізму (рис. 3.3), який передбачає, по-перше, моніторинг тіньової економіки в секторі малого бізнесу в Харківському регіоні, по-друге, відповідне правове забезпеченням, по-третє, аналітично-організаційне забезпечення і, по-четверте, відповідну науково-методичну підтримку з метою набуття інноваційного статусу запропонованому механізму. Далі більш детально.

Моніторинг тіньової економіки в секторі МБ передбачає безперервний контроль над процесами, що відбуваються в секторі тіньової економіки, і дослідження їх впливу на діяльність суб'єктів МБ. В його основі мають лежати процеси визначення масштабів тінізації основних секторів та галузей регіону, аналіз кількісних і якісних змін в тіньовому секторі.

Правове забезпечення включає формування правових передумов для створення політики протидії тіньової діяльності на всіх рівнях господарювання.

Аналітично-організаційне забезпечення передбачає впровадження нових форм і підходів надання інформаційної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності задля підвищення поінформованості підприємців щодо проблематики малого бізнесу в регіоні, оперативного відстеження проблемних питань, які виникають у підприємців Харківської області, їх коригування та широкого інформування громадськості.

Рисунок 7 – Організаційно-економічний механізм протидії тінзації

Науково-методична підтримка або науково-методичне забезпечення, має відбуватися з метою аналізу як офіційних так і неофіційних статистичних даних та відповідної їх експертизи, ґрунтуючись на проведенні анкетування, соціологічних дослідженнях, використанні даних громадських об'єднань підприємців. Цей процес має відбуватися на засадах залученням наукового потенціалу Харківської області. Даний процес пропонується доручити передовим профільним університетам м. Харкова та незалежним соціологічним інститутам, таким, наприклад як:

- Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна;

- Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця;

- Харківський державний інститут регіонального управління НАДУ при Президентові України;

- Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва, та ін.;

- долучити до цього процесу незалежні соціологічні інститути з метою аналізу як офіційних так і неофіційних статистичних даних та відповідної їх експертизи, ґрунтуючись на проведенні анкетування, соціологічних дослідженнях, використанні даних громадських об'єднань підприємців.

Реалізація механізму протидії тінзації сектору МБ з урахуванням запропонованих економічних заходів дозволить через розвиток сектору МБ диверсифікувати структуру економіки, посилити соціальну захищеність населення та призведе до збільшення доданої вартості виробленої продукції.

Державний вплив на тіншову економіку має прийняти форму комплексної програми державної політики, розрахованої на тривалу перспективу. Ця тема набуває ще більшої актуальності, якщо врахувати, що в країні формується нова політична обстановка, підвищується економічна роль держави та її відповідальність перед громадянами України.

Висновки. Таким чином, при певних економічних умовах тіншова економіка перетворюється в один з домінуючих, системотворчих секторів економічних відносин, який визначає спрямованість розвитку всієї соціально-економічної системи і

при цьому створює умови для свого функціонування, що в повній мірі стосується діяльності суб'єктів малого бізнесу.

Одним з факторів резерву зростання економічного потенціалу країни є зниження частки тіньової діяльності малого бізнесу.

За результатом проведеного контент-аналізу поняття «тіньова економіка» можна зробити висновок, що це вид економічної діяльності, який включає в собі переважно нелегальне виробництво, обмін, та споживання товарів чи послуг, що повністю або частково приховуються від державного законодавства та направлений на збільшення доходу або виходу підприємства з економічної кризи в умовах неконтрольованої активності підприємств.

За офіційними даними рівень тінізації української економіки становить 30%, найбільша частка тінізації в секторі малого бізнесу належить незадекларованому доходу (56,7 у 2018 році), що формує проблему недопостачать коштів у бюджет країни та унеможливорює адекватну оцінку її реального ВВП.

У ході дослідження був виявлений прямий взаємозв'язок між рівнем тінізації національної економіки та тим положенням, яке займає Україна у світовому рейтингу конкурентоспроможності: частка тіньової економіки зростає одночасно зі зниженням місця і значенням країни у світі.

34,7 % українських підприємств, що брали участь у неофіційному дослідженні рівня тіньової економіки України (яке задекларувало тінізацію малого бізнесу на рівні 47,2% у 2018 році) виявилися відкритими для альтернативи детінізації за умов покращення рівня економічного середовища будуть.

В Україні існують певні диспропорції щодо оцінки тінізації рівня економіки, що у загальному вигляді є одною з причин погіршення рейтингу країни, довіри населення та іміджу держави (в умовах, коли держава не може реально оцінити економічний стан своєї економіки, виявити загрози і заходи для його покращення, вона, відповідно, не здатна прийняти правильне рішення щодо вирішення усіх проблем).

Створення ефективного механізму протидії тінізації малого бізнесу в Україні має носити комплексний характер і розроблятися з урахуванням відповідних важелів та завдань, які

мають впроваджуватися на різних рівнях економічного управління.

Модель реалізації механізму протидії тінізації сектору малого бізнесу розроблена у ході дослідження для підприємств Харківської області має в перспективі будуватися на основі диверсифікації структури економіки, специфіки регіону, комплексної програми державної політики, з орієнтацією стратегію довго- та середньотривалого планування економічного розвитку.

Список джерел

1. Статистика малого бізнесу по країнам [Електронний ресурс] – URL: <http://vawilon.ru/statistika-biznesa/>
2. Горячих Кирилл. Теневая экономика – 40% российского ВВП. Как этим воспользоваться инвестору» [Електронний ресурс] – URL: <https://www.forbes.ru/investitsii-column/tsennye-bumagi/84332-tenevaya-ekonomika-40-rossiiskogo-vvp-kak-etim-vospolzovatsy>
3. Нагребельний В. П. Тіньова економіка [Текст] / В. П. Нагребельний, В. М. Попович // Юрид. енцикл. : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т. 6. – С. 74–76.
4. Ярмоленко А. Тіньова економіка [Текст] / А. Ярмоленко // Політика і час. – 1996. – № 5. – С. 51
5. Головач В. Аудит: теневая экономика [Текст] / В. Головач // Деловая Украина. – 1996. – № 43. – С. 21-28.
6. Мушинська Н. Ю. Деякі теоретичні аспекти проблеми тінізації економіки [Електронний ресурс] / Н. Ю. Мушинська // Науч.-техн. сб. «Коммун. хоз-во городов». Вып. 61. – Х. : ХНАГХ, 2005. – С. 258–262. – Серия : Экономические науки – URL: https://eprints.kname.edu.ua/2301/1/%D0%9C%D0%A3%D0%A9%D0%98%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90_%D0%9D.%D0%AE..pdf
7. Gutmann P.M. The Subterranean Economy [Текст] / P.M. Gutmann // Financial Analysts Journal. – 1977. – Vol. 34/1.
8. Тацій В. Правові засоби детінізації економіки [Текст] / В. Тацій // Вісн. НАН України. – 2001. – № 4. – С. 34.
9. Попович В. Понятійний апарат як засіб відображення міждисциплінарного характеру тіньової економіки [Текст] / В. Попович // Вісн. Акад. правових наук України. – 2002. – № 1. – С. 142–153

10. Никитин С. Теневая экономика и налогообложение [Текст] / С. Никитин, М. Степанова, Е. Глазова // *Мировая экономика и междунар. отнош.* – 2005. – № 2. – С. 24–30.

11. Турчинов В.О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження [Текст] / В.О.Турчинов. — К.: Видавницт- во «Ар-ТЕК», 1995. – 300 с.

12. Feige E. How big is the Irregular Economy? [Текст] / E. Feige // *Challenge.* – 1979. – Vol. 6. – № 22. – P. 5–13.

13. Бородюк В. Оцінка стану тіньової економіки України та методи розрахунків її обсягів [Текст] / В. Бородюк. – К. : [б. в.], 1997. – 213 с.

14. Європейська бізнес асоціація. Проект «Unlimit Ukraine» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://unlimitukraine.com.ua/>

15. Міністерство економіки. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році» – [Електронний ресурс] – URL:: file:///D:/!Admin/Downloads/Shadow_2018.pdf

16. The Global Competitiveness Reports 2013–2018 – [Електронний ресурс] – URL:: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/competitiveness-rankings/>

17. Київський міжнародний інститут соціології. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року [Електронний ресурс]. – URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1&fbclid=IwAR1GSrml6l4vk1GZE4QR9yekDt_C_NMIXJeA0mWArZpSC3DsCg wPsZ7uw

18. Пилипченко О. О. Методи оцінки тіньової економіки та їх класифікація [Електронний ресурс] / Судова апеляція № 2(39), 2015. – URL: [file:///C:/Users/Larisa/Downloads/Suap_2015_2_9%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Larisa/Downloads/Suap_2015_2_9%20(1).pdf)

19. Аналітична довідка щодо сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в Харківській області за III квартал 2019 року [Електронний ресурс]. – URL: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasnaderzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/43045>

20. Статистичний збірник «Регіони України» 2019 Частина II [Електронний ресурс]. – URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru2ch2019.pdf

21. Програма підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові на 2018-2022 роки [Електронний ресурс]. – URL: <https://ppr.kharkov.ua/ru/programa-pdtrimki-rozvitku-pdprimnictva-u-m-harkov-na-2018-2022-roki>

© Носач Л.Л., Величко К.Ю., 2020

РОЗДІЛ 7.	СТРАТЕГІЧНА МОТИВАЦІЯ	379
ДІЯЛЬНОСТІ	ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ В	
УКРАЇНІ		
7.1.	Теоретико-методичні засади стратегічної мотивації діяльності іноземних компаній Шевчук Н.В., Рудь В.М., Фесенко В.Ю. ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»	379
7.2.	Оцінювання ефектів діяльності іноземних компаній в Україні Шевчук Н.В., Рудь В.М., Фесенко В.Ю. ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»	383
7.3.	Передумови та ключові сфери нарощування ефективності діяльності іноземних компаній в Україні Клименко С.М., Гибало М.В., Денищук Л.В. ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»	410
РОЗДІЛ 8. ПРОБЛЕМИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ	ПРОЦЕСИ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ	431
ПРЕДСТАВНИКІВ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ		
8.1.	Детінізація малого бізнесу в Україні як резерв зростання економічного потенціалу країни Носач Л.Л. Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», Величко К.Ю. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця	431
8.2.	Методичні аспекти оцінки якості обслуговування отримувачів соціальних послуг Вонберг Т.В. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	452